

Венгринович А. А.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

## КІЛЬКІСНІ ПАРАМЕТРИ СИНОНІМІЇ ІМЕННИКА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (на матеріалі *Bulitta. Das Krüger Lexikon der Synonyme*)

*У статті автор проводить аналіз факторів, які впливають на кількість синонімів німецького іменника. Практично верифіковано вплив семантичного, стилістичного, морфологічного, частотно-ужиткового статусу та числа значень іменника німецької мови на кількість його синонімів.*

**Ключові слова:** кількість синонімів, синонімічні зони, статистичні методи дослідження.

*В статтє автор анализирует факторы, имеющие влияние на количество синонимов немецкого существительного. Практически подтверждено влияние семантического, стилистического и морфологического статуса, частоты употребления и количества значений существительного немецкого языка на количество его синонимов.*

**Ключевые слова:** количество синонимов, синонимические зоны, статистические методы исследования.

*In the article the author analyses the quantitative aspect of synonymy of German nouns. It has been in practice proved the influence of semantic, stylistic, morphological status, number of meanings and frequency of usage of a noun upon the quantity of its synonyms.*

**Key words:** synonym quantity, synonymic fields, statistic methods of investigation.

Ріст наукових публікацій із теорії синонімії в наш час поставив перед вченими завдання дослідити синоніми як багатопланове універсальне явище не тільки з теоретичних позицій, а й дати чіткі їх кількісні характеристики (див. [1; 2]). Залишається нез'ясованим, які чинники впливають на кількість синонімів того чи іншого слова. Мета нашого дослідження полягає саме в тому, щоб встановити ці чинники. Дане дослідження проведено на основі іменникової синонімії.

Дослідження складалось з наступних етапів:

1. Зі словника синонімів (*Bulitta. Das Krüger Lexikon der Synonyme*) [3] виписано всі іменники з поданими до них синонімами, загальною кількістю – 10950 слів.

Наприклад: **Riecher:** Nase, Riechorgan \* Ahnung, Spürsinn, Vermutung (кількість синонімів – 5).

2. Усім іменникам присвоєна певна ознака:

– семантичний статус (23 семантичні класи);

– стилістичний статус (7 стилістичних класів);

– морфологічний статус (3 роди іменника та 3 групи іменників за морфологічною будовою);

– число значень для кожного іменника за *Duden. Deutsches Universalwörterbuch* [4] (від 1 до 7 і більше значень);

– частота вживання іменника в тексті за *Wolf Dieter Ortmann. Kernmorpheme im Deutschen. 4561 allgemeinsprachliche deutsche Morphemgestalten im Vergleich zwischen zehn Quellen* [6] (3 групи іменників).

3. Усі іменники класифіковано за вище наведеними ознаками, складено таблиці та проведено статистичну обробку даних. Оскільки мета дослідження полягає у виявленні існування якоїсь залежності між цими ознаками та кількістю синонімів, то найбільш ефективним статистичним методом виявлення такої залежності є критерій хі-квадрат ( $\chi^2$ ), коефіцієнт спряженості ( $\Phi$ ) та кореляційний аналіз [2: 80-102].

### **Залежність між кількістю синонімів та семантичним статусом іменника**

Одним із завдань дослідження є встановлення залежності кількості синонімів від семантики німецького іменника. Складено таблицю, де розміщені дані про кількість синонімів (від 1 до 7 і більше), а також дані про семантичні класи. Виявлено наступні відомості щодо зв'язку кількості синонімів та семантичних характеристик іменника:

Таблиця 1

Зв'язок між семантичними класами іменників та кількістю синонімів

Номер класа	Семантичні класи іменників	Кількість синонімів						
		1	2	3	4	5	6	7 і більше
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Абстрактні поняття							$\chi^2 \approx 66,47$ , $\Phi \approx 0,078$
2	Мова, текст							
3	Назви організацій, установ та угруповань							
4	Форма, структура							
5	Предмети та пристрої				$\chi^2 \approx 7,11$ , $\Phi \approx 0,025$	$\chi^2 \approx 9,97$ , $\Phi \approx 0,03$	$\chi^2 \approx 4,05$ , $\Phi \approx 0,02$	
6	Дії, процеси, рухи				$\chi^2 \approx 4,47$ , $\Phi \approx 0,02$	$\chi^2 \approx 15,01$ , $\Phi \approx 0,037$		

7	Приміщення, просторові поняття	$\Psi \approx 80,4,$ $\Phi \approx 0,086$						
8	Часові поняття							
9	Органи та частини тіла у людей і тварин				$\Psi \approx 18,8,$ $\Phi \approx 0,04$			$\Psi \approx 6,36,$ $\Phi \approx 0,024$
10	Положення, стан, становище						$\Psi \approx 6,06,$ $\Phi \approx 0,023$	
11	Матеріали та речовини							
12	Документи, терміни		$\Psi \approx 39,9,$ $\Phi \approx 0,06$					
13	Назви рослин		$\Psi \approx 21,04,$ $\Phi \approx 0,044$	$\Psi \approx 12,6,$ $\Phi \approx 0,034$	$\Psi \approx 18,51,$ $\Phi \approx 0,04$			
14	Одяг			$\Psi \approx 7,$ $\Phi \approx 0,025$				
15	Люди та міфологічні істоти		$\Psi \approx 20,2,$ $\Phi \approx 0,043$	$\Psi \approx 10,4,$ $\Phi \approx 0,03$				
16	Природньо-фізичні явища		$\Psi \approx 5,64,$ $\Phi \approx 0,022$					$\Psi \approx 11,01,$ $\Phi \approx 0,031$
17	Назви тварин	$\Psi \approx 87,6,$ $\Phi \approx 0,09$			$\Psi \approx 24,$ $\Phi \approx 0,047$			
18	Якість предмету							
19	Одиниці вимірювання							
20	Почуття	$\Psi \approx 27,04,$ $\Phi \approx 0,05$						$\Psi \approx 12,8,$ $\Phi \approx 0,034$

21	Риси характеру, властивості та звички людини							$\chi^2 \approx 123,$ $\Phi \approx 0,106$
22	Страви, напої							$\chi^2 \approx 4,72,$ $\Phi \approx 0,02$
23	Інші поняття							

Із таблиці видно, що жоден семантичний клас не показав значущих зв'язків своїх величин у всіх семи синонімічних зонах. Тільки класи “Предмети та пристрої” і “Назви рослин” отримали позитивні результати розподілу в трьох частотних підкласах.

Усі інші класи мали щонайбільше два позитивних показники критерію хі-квадрат із семи синонімічних зон. Разом з тим сім класів (“Мова, текст”, “Назви організацій, установ та угруповань”, “Форма, структура”, “Часові поняття”, “Матеріали та речовини”, “Якість предмету”, “Одиниці вимірювання”) не показали жодних позитивних статистично значущих сум хі-квадрат, незважаючи на значну кількість зафіксованих у кожному класі іменників. Очевидно, що ступінь зв'язку між кількістю синонімів та певним семантичним класом залежить не від об'єму, а від семантичних властивостей класів.

Словник не виявляє чіткої закономірності в розподілі іменників за синонімічними зонами, крім того, найбільшу кількість іменників виявлено для частотного підкласу 7 і більше синонімів (4850), а найменшу – для частотного підкласу 1 синонім (301). Це можна пояснити тим, що він належить до кумулятивних словників [5, с. 21-22]. Словник такого типу має на меті запропонувати якомога більшу кількість синонімів, із якої користувач повинен вибрати потрібне. Щоправда, передумовою оптимального використання словника є компетентний користувач.

Далі можна констатувати, що семантичні класи “Люди та міфологічні істоти” і “Предмети та пристрої” є найбільш об'ємним і широко представленим у всіх синонімічних зонах. Очевидно, така перевага в кількісному складі пояснюється найбільшою відповідністю такої семантичної природи називальному та предметному характеру іменника. Але спостереження розподілу класів іменників не дозволяє стверджувати, що співвідношення між об'ємом класу та його синонімічною активністю носить прямо пропорційний характер, оскільки клас “Мова, текст”, маючи вагоме кількісне представництво, не виявив значущих зв'язків. А ступінь синонімічності деяких відносно нечисельних класів є вищим.

**Залежність між кількістю синонімів та стилістичним статусом іменника**

Наступним завданням дослідження було з'ясування залежності між стилістичним статусом іменника та кількістю його синонімів. Укладено таблицю, де розміщені дані про кількість синонімів (від 1 до 7 і більше), а також дані про стилістичні класи. Після відповідних підрахунків одержано наступні дані зв'язку кількості синонімів та стилістики іменника:

*Таблиця 2*  
*Співвідношення між стилістичним статусом іменників*  
*і кількістю їх синонімів*

Стилістично марковані класи іменників	Кількість синонімів						
	1	2	3	4	5	6	7 і більше
Нульова маркованість						$\chi^2 \approx 80,9;$ $\Phi \approx 0,086$	
Високий стиль					$\chi^2 \approx 20,51;$ $\Phi \approx 0,043$		$\chi^2 \approx 31,3;$ $\Phi \approx 0,053$
Розмовна мова		$\chi^2 \approx 7;$ $\Phi \approx 0,025$					$\chi^2 \approx 22,38;$ $\Phi \approx 0,045$
Емоційно-експресивна віднесеність	$\chi^2 \approx 11,73;$ $\Phi \approx 0,032$				$\chi^2 \approx 31,5;$ $\Phi \approx 0,053$		$\chi^2 \approx 9,38;$ $\Phi \approx 0,03$
Діалект	$\chi^2 \approx 115,1;$ $\Phi \approx 0,1$	$\chi^2 \approx 54,32;$ $\Phi \approx 0,07$		$\chi^2 \approx 6,27;$ $\Phi \approx 0,024$			
Історично-часова віднесеність							
Функціонально-групова віднесеність		$\chi^2 \approx 8,26;$ $\Phi \approx 0,027$	$\chi^2 \approx 16,77;$ $\Phi \approx 0,04$	$\chi^2 \approx 17,75;$ $\Phi \approx 0,04$			

Жоден стилістичний клас не показав перевищення спостережуваних частот над теоретично очікуваними у всіх семи синонімічних зонах. Стилістичні класи “Емоційно-експресивна віднесеність”, “Діалект” та “Функціонально-групова віднесеність” показали позитивні зв'язки у трьох частотних підкласах. Тільки стилістичний клас “Історично-часо-

ва віднесеність” не показав жодних позитивних зв’язків із кількістю синонімів німецького іменника. Можливо, це пов’язано з його невеликим представництвом – лише 397 слів. Ця кількість слів є найменшою у порівнянні з іншими класами стилістичних ознак іменника.

У всіх стилістичних класах кількісно переважає частотний підклас 7 і більше синонімів, а частотний підклас 1 синонім є найменш представленим у всіх стилістичних класах. Тобто, констатується та ж тенденція, що і при розподілі іменників за семантичними класами.

### **Залежність між кількістю синонімів та морфологічним статусом іменника**

Доречно було б дослідити вплив морфології іменника (його рід, будова) на кількість синонімів. Якщо якась певна кількість синонімів пов’язана з іменниками того чи іншого роду, то в результаті статистичного аналізу отримано достатньо велику суму  $\chi^2$ .

*Таблиця 3*  
*Зв’язок кількості синонімів та категорії роду*

Кількість синонімів	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
1			
2			$\chi^2 \approx 13,26$ $\Phi \approx 0,035$
3	$\chi^2 \approx 8,42$ $\Phi \approx 0,028$		
4			
5			$\chi^2 \approx 4,66$ $\Phi \approx 0,02$
6			
7 і більше		$\chi^2 \approx 34,1$ $\Phi \approx 0,056$	

Кількісно найбільш представлена група іменників жіночого роду, а найменш об’ємно – іменники середнього роду. Жоден із родів не показав позитивних статистично значущих зв’язків з усіма частотними підкласами кількості синонімів. Лише категорія середнього роду показала перевищення отриманих відомостей над теоретично очікуваними у двох синонімічних зонах.

Розглянувши співвідношення морфологічної категорії роду іменника та кількості його синонімів, доцільним видається встановлення впливу морфологічної будови іменника на кількість його синонімів.

Тому ми розбили увесь корпус іменників на три класи: прості іменники, похідні та складні і отримали наступні дані:

*Таблиця 4*  
*Зв'язок між кількістю синонімів та іменниками*  
*різної морфологічної будови*

Кількість синонімів	Прості слова	Похідні слова	Складні слова
1			$\chi^2 \approx 12,9$ , $\Phi \approx 0,034$
2			$\chi^2 \approx 151$ , $\Phi \approx 0,12$
3			$\chi^2 \approx 129,4$ , $\Phi \approx 0,1$
4			$\chi^2 \approx 30,8$ , $\Phi \approx 0,05$
5			$\chi^2 \approx 21,5$ , $\Phi \approx 0,04$
6		$\chi^2 \approx 4,44$ , $\Phi \approx 0,02$	
7 і більше	$\chi^2 \approx 17,7$ , $\Phi \approx 0,04$	$\chi^2 \approx 313,4$ , $\Phi \approx 0,17$	

Найменш представленими є прості за своєю морфологічною будовою іменники. Жоден із трьох класів морфологічної будови іменника не показав позитивних зв'язків у всіх частотних підкласах кількості синонімів. Найбільшу кількість статистично значущих зв'язків зафіксовано для складних іменників. Складні слова пов'язані з невеликою кількістю синонімів, оскільки складні слова зазнають звуження семантики у порівнянні зі своїми складовими частинами. Похідні слова показали зв'язок із кількістю синонімів 6 та 7 і більше, оскільки мають значну кількість іменників-абстракцій жіночого роду.

#### **Залежність між кількістю синонімів та числом значень іменника**

Гіпотетично зрозуміло, що кількість синонімів іменника зростає відповідно до кількості його значень. Для перевірки цього припущення всі іменники класифіковано за кількістю значень, а також пораховано кількість синонімів іменників по кожному значенню:

*Таблиця 5*  
*Розподіл іменників та синонімів за кількістю значень*

Кількість значень	Кількість слів	Кількість синонімів	Середня кількість синонімів
I	II	III	IV
1	8899	60897	6,8
2	1558	18101	11,6
3	297	4857	16,3
4	125	2875	23
5	42	1020	24,3
6	20	554	27,7
7 і більше	9	253	28,1
Всього	10950	88557	

Між кількістю слів із певною кількістю значень і кількістю синонімів існує позитивна кореляція, а між кількістю значень іменника та кількістю синонімів існує негативна кореляція (із зростанням кількості значень іменника кількість синонімів нібито зменшується). Але, власне, зменшується не кількість синонімів, а кількість слів з великою кількістю значень. Так, з одним значенням зафіксовано 8899 слів, а з 7 і більше значеннями – лише 9. Це відповідає встановленим у лінгвістиці відомостям про співвідношення кількості значень та кількості слів з таким значенням. Але, якщо зважаючи на те, скільки синонімів припадає на одне багатозначне слово, то з табл. 5 видно, що, наприклад, іменники з одним значенням мають в середньому 6,8 синоніма, а слова з 7 і більше значеннями мають 28,1. Отримані результати підтверджуються даними кореляційного аналізу між даними у стовпчику I і IV  $r = 0,98$ : зі зростанням кількості значень іменника кількість його синонімів також збільшується; та між II і IV  $r = -0,78$ : кількість слів зі зростанням числа їх значень зменшується, а середня кількість синонімів, що припадають на одне слово, збільшується.

#### **Співвідношення кількості синонімів і частоти вживання іменників німецької мови у тексті**

Щоб дати відповідь на запитання, чи існує залежність між частотою вживання іменника у тексті і кількістю його синонімів у словнику, проаналізовано частотні характеристики досліджуваних іменників за допомогою словника Ортмана [6], в якому автор подає частоту вживання слів різних частин мови. Ці характеристики вичено на основі різних текстів. Значної кількості іменників з нашої вибірки бракувало у частотному словнику, напевно, через відсутність у проаналізованих текстах. Тому проведений нами статистичний аналіз здійснювався на матеріалі тільки тих слів, які зафіксовані в даному словнику. Таких слів всього виявлено – 1239. Усі вибрані слова ми розбили на три групи за частотою вживання у тексті: низька (від 1 випадку вживання до 1000), середня (від 1001 випадку до 10000), висока (більше 10000). Відомості про величину  $\chi^2$  і коефіцієнт спряженості  $\Phi$ , які отримані на основі аналізу розподілу частотних класів і синонімічних зон іменників представлено в таблиці 6.

*Таблиця 6*  
*Співвідношення частоти вживання іменників у тексті*  
*та кількості синонімів*

Кількість синонімів	Частота вживання іменників у тексті		
	Низька	Середня	Висока
1			
2	$\chi^2 \approx 13,6$ ; $\Phi \approx 0,1$		
3	$\chi^2 \approx 15,4$ ; $\Phi \approx 0,11$		



4	$\chi^2 \approx 13;$ $\Phi \approx 0,1$		
5	$\chi^2 \approx 7,65;$ $\Phi \approx 0,08$		
6			
7 і більше		$\chi^2 \approx 60,83;$ $\Phi \approx 0,222$	$\chi^2 \approx 6,55;$ $\Phi \approx 0,073$

Опираючись на отримані результати слід зазначити, що жоден частотний клас не показав значущих зв'язків своїх величин у всіх семи синонімічних зонах. Тільки клас низької частоти вживання отримав позитивні результати розподілу в чотирьох синонімічних зонах. Узагальнюючи можна зробити висновок: чим частіше вживається іменник у тексті, тим більше синонімів він має, і навпаки, чим менше синонімів має іменник, тим нижча частота його вживання у тексті.

### Висновки

Проведене дослідження підтвердило висунуті гіпотези щодо можливого зв'язку кількості синонімів і семантики слова, його стилістичного, морфологічного та частотно-ужиткового статусу. Отримано більш-менш точні відомості щодо ступеня інтенсивності впливу кожного з досліджуваних факторів на ступінь синонімічності слова.

Не всі з названих факторів пов'язані з кількістю синонімів безпосередньо. У деяких випадках такий зв'язок може мати опосередкований характер: рід іменника може бути пов'язаним зі ступенем його абстрактності / конкретності; частота вживання слова може залежати від кількості значень слова й багатьох інших факторів (актуальність денотата, який позначає слово; функціонального стиля, в якому зустрічається слово). Інтерпретація викритих зв'язків і залежностей не завжди однозначна та потребує додаткового вивчення. Тому у статті ми зумисне уникали обговорення причин викритих закономірностей, оскільки у багатьох випадках йдеться про полікаузальність. Більш чи менш певно можна говорити про безсумнівну залежність ступеня синонімічності іменника від ступеня абстрактності його семантики, наявності в його семантичній структурі стилістично маркованих / немаркованих компонентів, складних / простих його морфологічної структури. Явно полікаузальною є залежність між частотою вживання іменника в тексті та кількістю синонімів.

### Література:

1. Левицкий В. В. Семасиология. – Винница: Нова книга, 2006. – 512 с.
2. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: “Рута”, 2004. – 190 с.
3. Bulitta Erich und Hildegard. Das Krüger Lexikon der Synonyme. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1993. – 1005 S.

4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Dudenverlag. – Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich, 2001. – 1892 S.

5. Hahn M. Die Synonymenlexikografie vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Historische Entwicklung und kommentierte Bio-Bibliografie. – Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2002. – 364 S.

6. Ortman W. Kernmorpheme im Deutschen. 4561 allgemeinsprachliche deutsche Morphemgestalten im Vergleich zwischen zehn Quellen. – Goethe-Institut. – Muenchen, 1993. – Referat 42. – 196 S.